

Urszula Paszkiewicz

NIEZNANE DRUKI POZNAŃSKIE OPISANE PRZEZ ZYGMUNTA MOCARSKIEGO

Wśród rękopisów Zygmunta Mocarskiego natrafiłam na interesujący fragment jego odkryć bibliograficznych dokonanych w Piotrogradzie około 1916 roku. Artykuł "Nieznane książki polskie /Notatka bibliograficzna/"¹, pisany najprawdopodobniej do rosyjskiego czasopisma bibliologicznego², tylko w części został ogłoszony drukiem w Odrodzonej Polsce³. **Nie opublikowany dotychczas fragment rękopisu wydaje się tym cenniejszy, iż wzbogaca stan badań nad dziejami drukarstwa poznańskiego początków XVIII stulecia.** Dzięki odkryciu Mocarskiego, możemy bowiem uzupełnić wiedzę na temat działalności Józefa Wolńskiego, poznańskiego introligatora, księgarza i nakładcy. Jan Sójka ustalił⁴, opierając się na dostępnych jemu źródłach, że Wolński około 1717 roku został dzierżawcą Drukarni Akademickiej w Poznaniu i pozostawał nim na pewno do 31 października 1720 roku. Wobec braku źródeł, nie udało się autorowi stwierdzić, czy później Wolński był nadal dzierżawcą Drukarni Akademickiej. Za czasów Wolńskiego Drukarnia odbiła siedemnaście druków, przy czym wszystkie były opatrzone tylko nazwą oficyny⁵. Omawiając także dzieje Drukarni Akademickiej Sójka przyjął, iż dzierżawcy oficyny "sygnowali tylko te pozycje, które ukazywały się ich nakładem i to zwykle obok właściwej firmy"⁶. W tomie wielkopolskim "Drukarzy dawnej Polski od XV do XVIII wieku" czytamy ponadto, iż "działalność nakładczą rozpoczął Wolński już ok. 1718 r. i związał ją całkowicie z poznańską Drukarnią Akademicką"⁷. W 1720 roku wydał swoim nakładem dwa druki: "Tractatus asceticus ..." oraz "Preces Gertrudianae...". Kolejnym drukiem, wydanym przez Wolńskiego w Drukarni Akademickiej, był - według Sójki - "Tron ojczysty albo pałac wieczności ..." Augustyna Kołodzkiego z 1727 roku⁸. Dwa druki z 1722 roku opisane przez Mocarskiego z autopsji⁹, pozostają zatem dalej nieznane¹⁰. Przytaczam fragment wspomnianego rękopisu, powstałego w trakcie poszukiwań Mocarskiego w Bibliotece Cesarskiej Akademii Nauk w Piotrogradzie. "Karta tytułowa zawiera następujące słowa: »D z i a r -

d y n¹¹ // d u c h o w n y, // Rozlicznym Kwieciem Niebieskiego
 Odoru násadzony: // To iest // N a b o z e ń s t w a m i // Do
 // Ś w i ę t y c h P a t r o n o w N o w y c h // Także // Na
wszystkie całego Roku Święta, wdzięcznemi Affektami // ozdobiony
 // y // Na Ręce Jaśnie Wielmożnych Ich MMCIow P.P. // D ą b s k i c h
 // ! // złożony, // A // Za pozwoleniem Zwierzchności Duchowney //
Do Druku // podany // w P o z n a n i u, // w Drukarni Akademic-
 kiej, Kosztem Jozefa Wolnskiego, R.P. 1722". Na odwrotnej stronie
 karty tytułowej miedzioryt przedstawia połączone herby Dąbskich
 i Krąkowskich /Godziemba i Trąby/. Rozmiar 19 1/2 x 16 cnt. knlb.
 4 + str. 278 + knlb. Dalej w tejże oprawie idzie inny druk "Kosztem
 Józefa Wolnskiego": "M e t a z b a w i e n n a // Ubiegającym się
 do Szczęśliwey wieczności // w y m i e r z o n a // Przez // codzie-
 nne nabozenstwa // gorące affekty // Zarliwe Akty do Boga w Troycy
S.Iedynego, // także do Przenays: Maryi Panny y różnych Patronow y
 Patronek c h r z e ś c i a n s k i m D a m o m // Do K o r o n y
N i e b i e s k i e y // Pokazana: Z pozwoleniem Zwierzchności Du-
 chowney // Do Druku // P o d a n a // w P o z n a n i u, // w
 Drukarni Akademickiej, Kosztem Jozefa Wolnskiego R.P. 1722". Na
 odwrotnej stronie karty tytułowej miedzioryt przedstawia herb Szol-
 drskich /Łódzia/. Kart nlb.1 + str. 294 + knlb. rejestru. Oba druki
 oprawne razem mogą być też uważane za jedną całość, bo na str. pier-
 wszej "Mety zbawiennej". inna liczba: str. 279 wskazuje, że druk
 ten łączy się niejako z przedostatnią str. 278 "Dziardynu duchow-
 nego". Treść książki /jak można przypuszczać z tytułów/ składa się
 z rozmaitych nabożeństw, litanii, modlitw itd. Karty nieliczbowane
 "Dziardynu duchownego" zawierają tłoczony drukiem dwukolorowym ka-
 lendarz roczny ¹².

Zygmunt Mocarski zwrócił uwagę na istotne cech bibliograficzne
 unikalnych druków Józefa Wolnskiego, dając jednocześnie wyraz nie-
 zwykłej troski o ocalenie pamiątek narodowych. Kilka lat później
 zgłosił nawet postulat opracowania bibliografii zaginionych dawnych
 druków polskich lub Polski dotyczących ¹³.

Dwa druki poznańskie opisane przez Mocarskiego powinny zacieka-
 wić nie tylko historyków drukarstwa polskiego. Na podkreślenie za-
 sługuje również fakt, iż wspomniany egzemplarz pochodzi z księgo-
 zbioru Konstancji z Radziwiłłów Sapieżyny. Dowodzi tego ekslibris
 umieszczony na wewnętrznej stronie oprawy ¹⁴, wykonany w 1741 roku
 przez wybitnego rytownika gdańskiego Jana Fryderyka Myliususa. War-
 tości estetyczne ekslibrisu przypominała niedawno Hanna Wolska omawia-
 jąc księgozbiór Konstancji Sapieżyny w świetle inwentarza z 1757 roku

W dotychczasowej literaturze księgoznawczej podnoszone były nie tylko walory estetyczne znaku własnościowego, zwracano przede wszystkim uwagę na fakt, że **jest** to pierwszy znany polski ekslibris kobiety i najwcześniejszy ekslibris z napisem w języku polskim¹⁶. Zgodnie z rękopisem Mocarskiego, napis ten brzmi: "Z biblioteki Las: Osw: Kieżnej I`mści **Konstancyi** z Radziwiłłów Sapieżyny Kancelrzyney Wielkiej W^o. X^a. L^o. 1741"¹⁷. Warto również przypomnieć, iż w 1916 roku Mocarski zgłosił postulat opracowania historii biblioteki książąt Radziwiłłów w Nieświeżu, wywiezionej po 1772 roku do Petersburga¹⁸, ponadto podjął wstępne prace inwentaryzacyjne¹⁹. Przymuszczalnie w trakcie tych prac powstały "Nieznane książki polskie", a także artykuł opublikowany dziesięć lat później, w którym Mocarski opisał dwa inne druki pochodzące z księgozbioru nieświeskiego, a znajdujące się w Bibliotece Cesarskiej Akademii Nauk²⁰.

Skromny objętościowo fragment rękopisu Mocarskiego dostarcza cennych informacji do dziejów książki polskiej pierwszej połowy XVIII wieku.

P r z y p i s y

¹ Rękopis liczący 11 stron jest w posiadaniu syna autora, Szymona Mocarskiego.

² Na marginesach rękopisu znajdują się wskazówki autora: "kursiwom", "na szpacji". O przeznaczeniu artykułu do druku świadczą ponadto dwie strony nieliczbowane rękopisu, na których Mocarski zamieścił opis ośmiu ilustracji do tekstu, obiektów tych jednak brakuje.

³ Z. Mocarski, Modlitewnik księdza Tetmajera /Notatka bibliograficzno-genealogiczna/, Tygodnik Ilustrowany r. 62: 1921, nr 19, s. 306, ilustr.

⁴ Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, t. 3, cz.1: Wielkopolska. Oprac.: Alodia Kawecka-Gryczowa, Krystyna Korotajowa, Jan Sójka, Wrocław 1977, s. XV, 305, 2 nłb., tabl. 27, err. Polska Akademia Nauk. Instytut Badań Literackich. Książka w dawnej kulturze polskiej. 10. Hasła: "Akademicka Drukarnia Poznań 1689-1780" oraz "Wolński Józef" w opracowaniu J. Sójki.

⁵ Ibidem, s. 267.

⁶ Ibidem, s. 21.

⁷ Ibidem, s. 268.

⁸ Ibidem, s. 268-269.

⁹ Świadczy o tym zachowanie układu graficznego karty tytułowej, oznaczenie koloru druku, a także szczegóły odnoszące się do charakterystyki opisywanego egzemplarza.

¹⁰ Nie notują ich: "Bibliografia polska" K.Estreichera, katalog starych druków Biblioteki Narodowej w Warszawie, ani centralny katalog starych druków wielkopolskich znajdujący się w Bibliotece Kórnickiej PAN, ani też centralny katalog starych druków w bibliotekach polskich, znajdujący się w Zakładzie Starych Druków Biblioteki Narodowej.

¹¹ Przypis Z.Mocarskiego: "Druk rozstrzelony oznacza słowa tłoczone czerwoną farbą", słowa podkreślone linią prostą - drukiem rozstrzelonym, słowa podkreślone wężykiem - kursywą.

¹² Z.Mocarski, Nieznane książki polskie. s. 3-4.

¹³ Z.Mocarski, Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu, t.7: 1926, nr 4, s. 121. Recenzja dwóch bibliografii Karola Badeckiego; "Literatury mieszczańskiej w Polsce XVII wieku" i "Nieodszukaných pierwodruków literatury **mieszczańskiej** w Polsce XVII w."

¹⁴ Z.Mocarski, Nieznane książki polskie, s. 2-3.

¹⁵ H.Wolska, Księgozbiór Konstancji Sapieżyny w świetle inwentarza z 1757 roku, w: Z badań nad polskimi księgozbiórami historycznymi. Praca zbiorowa pod red. Barbary Bieńkowskiej, z. 2, Warszawa 1976, s. 133-154.

¹⁶ Ibidem, s. 147.

¹⁷ Według opisu Wiktora Wittyga: "Z Biblioteki Jaśnie Oświeconej Księżnej Jejmości Konstancji z Radziwiłłów Sapieżynej Kanclerzyniey Wielkiej W^o Ks^a L^o 1741". /W.Wittyg, Ex-librisy bibliotek polskich XVII i XVIII w., t. 1, Warszawa 1903, s. 67/.

¹⁸ Z.Mocarski, W sprawie inwentaryzacji druków polskich, Myśl Narodowa R. 1: 1916, t. 2, nr 8/9, s. 291-292.

¹⁹ Inwentaryzacja biblioteki nieświeskiej Radziwiłłów miała być wykonana dla Koła Piotrogradzkiego Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości. W Książnicy Miejskiej im.Kopernika w Toruniu /KM/ zachowały się dwa listy kierownika Koła Aleksandra

Borawskiego do Mocarskiego w tej sprawie /Korespondencja Z.Mocarskiego. Listy z 20 III i 24 VIII 1916 r. KM rps 309 k.107-109/.

²⁰ [Z.Mocarski] Zygm.Moc., Nieznane Estreicherowi druki wydane przez ks.Joachima Benedykta Chmielowskiego..., *Silva Rerum* 1925, t. 2, z. 6, s. 95.